

Layihənin istiqaməti: Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

№ 99 (1707) 26 may 2018-ci il

Azərbaycan Cumhuriyyəti dövlətçilik ənənələrimizin davamı kimi meydana gəlmişdir. Azərbaycan Cumhuriyyətinin (bəzən onu Azərbaycan Demokratik Respublikası və ya Azərbaycan Xzlıq Cumhuriyyəti adlandırırlar) yaranması tarixən 28 may 1918-ci ilə təsadüf etsə də, o öz yaranışına qədər 1905, 1907, 1917-ci illərin rus inqilablarından, erməni təbiətli altı aylıq Bakı Sovetindən (02.XI.1917 - 25.IV.1918) və eyni ananın döşündən süd əməm üç aylıq Bakı Kommunasından (25.IV.1918 - 31.VII.1918), ingilis düşüncəli ayyarımliq Sentrokaspi diktaturasından (01.VIII.1918 -

sanların insanlara necə zülm etdiklərini demək haqqı alınan dil, yazmaq haqqı alınan qələm ilə belə ifadə edir-di:

**Ucundadır dilimin
Həqiqətin böyüyü.
Nə qoydular diyəyim,
Nə kəsdilər dilimi.**

**Bilirmisən, cühəla,
Nə etdilər Vətənə?
Nə qoydular uyuya,
Nə qoydular oyana.**

**Ayılmadı qələmim
Bu türk ilə əcəmi.**

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA
KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA DÖVLƏT
DƏSTƏYİ FONDUNUN MALİYYƏ YARDIMI İLƏ

Ürəklər qəm ad ilə hər zaman bərbad şəkildə.
Bu matəmahi kim görmüş sürürabad şəkildə?

Azərbaycan Cumhuriyyətinin elanı-na gedən yol I Dünya müharibəsinin gətirdiyi bəlalardan, 1918-ci ilin mart qırğınlarından keçirdi.

Rus fitvası ilə qana susayan ermənilər Azərbaycan türklərini yer üzündən silməkdə idilər. Bu soyqırım hadisələrində adı o qədər də hallanmayan Şekidə də etmənilər at oynadırdılar. Vartaşendə (indiki Oğuzda), Şekidə (Qayabaşı və digər kəndlərdə) yerləşdirilən ermənilər.

Müsavat Hökumətinin yaratdığı Milli Komitəni Nuxanı (indiki Şekini) təh-

ratdığı çəşqınlıqdan irəli gəlmişdi. İl-haqqılıq əlamətləri o dövrün digər ədəbi nümayəndələrində olduğu kimi, o ərəfədə həm də Salman Mümtazın (1884-1941) yaradıcılığında özünü göstərirdi.

Salman Mümtazın 1918-ci ildə IX türk ordusunun bir hissəsinin Şekiyə gəlişi münasibəti ilə yazdığı "Ənvəriyə" və Nuru paşaya (1889-1949) həsr etdiyi "Öyün, millət" şeirləri də bu qəbildəndir.

"Ənvəriyyə"də "Yaşa, ey qazi-yezəm, ey möhtəşəm Ənvər! Səninlə fəxr edir şimdi böyük sultan, ulu qəysər" deyər Ənvər paşaya (1881-1922) müraciət edən salman Mümtaz "O

Cumhuriyyət dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı

15.IX.1918) keçib müstəqilliyini elan edən bir xalqın təsəvvüründə artıq çoxdan yaranmışdı. "Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz", "Tarixin yenə bir gözəl çağında Qaranlıq qış keçib, bahar gələcək" deyən Məmməd Əmin Rəsulzadənin rəhbərliyi ilə yaranan Azərbaycan Cumhuriyyəti məhz belə bir zamanda elan edilmişdi.

Bir qayda olaraq, cəmiyyətdə baş verəcək hadisələri qabaqlayan ədəbiyyat Azərbaycan mühitində də bədii-fəlsəfi düşüncə üzərində dolaşan xeyirxah ruh kimi öz romantik qanadlarını gərmiş vəziyyətdə idi. Azərbaycan Cumhuriyyətinin yaranmasına qədərki ədəbiyyat "istiqlal mübarizəsinə aparan romantizm" və sərt realizm ruhunda təzahür edirdi.

Hələ 1909-cu ildə qələmə aldığı "Laylay" şeirində A.Şaiq (1881-1959) gəvharədə (bəşikdə) uyuyan cocuğa bu şəkildə müraciət edirdi:

**Türk oğlusan, əcdadın ulu, şanlı, şərəfraz.
İştə vətəndir, a quzum, şanlı bu Qafqaz.
Yavrum, uyu şimdi, səhər ertə oyananda
Parlaq Günəş iştə səni alqışlayar onda.**

Bundan bir il sonra insana və insanlığa böyük humanist gözü ilə baxan A.Şaiq

**Hamımız bir yuva pərvərdəsiyiz!
Hamımız bir Günəşin zərrəsiyiz!**

- deyər insanları "danışdığı dil", "yaşadığı məkan", "inandığı İncil və ya Qurandan" asılı olmayaraq insanı birləşdirən.

Div ədəbiyyatşünas Y.Qarayevin "kökünə və bütövlüyünə boylan yaddaş" adlandırdığı "türk qanlı", "islam imanlı" Əli bəy Hüseynzadə (1864-1940) isə 1911-ci ildə Türkiyədə yazdığı "Hadi-vətən" şeirində in-

**Nə qoydular yazayım,
Nə qırdılar qələmi.**

Bəşər övladının özünü və dünyanı xoşbəxt etmək əvəzinə bir az da bəd-bəxt etməsi Azərbaycan romantikləri və realistlərini düşündürməyə bilməzdi. Dünyanın özü və onun bir parçası olan Azərbaycan eyni bir zamanın içində olduğundan dünyanın başına gələn bəlalər Azərbaycanın da üreyini qan edirdi.

Realist olduğu qədər romantik, romantik olduğu qədər də realist olan Məhəmməd Hadi (1879-1920) 1915-ci ildə İrəvanda qələmə aldığı "İnsanların tarixi faciəsi, yaxud "Əlvahi -intibah" əsərində "İntibah lövhələri" yaratmaq əvəzinə iblisənə tablolar çəkən insanın müasir silahlarla ova çıxan primatlara bənzədiyini göstərirdi:

**Həyatın səsləri guşumda həp fəryad şəkildə.
Bu insanlar ki, qardaşdır və lakin yad şəkildə.
Bu torpaq qanlı ovraqdır, bəşər səyyad şəkildə.
Ədavət daima vardır, məhəbbət ad şəkildə.
Cahan başdan-başa meydani-məməzad şəkildə.
Fərəhlər həbs olunmuş, hüznlər azad şəkildə
Müsbətlər, bəlalər, qüdsələr abad şəkildə.**

vil-təslim etməyə çağırırmışdılar. Bu arada erməni qonşularının Şekiyə gəlməsi xəbəri yayılmışdı. Bu erməni ordusunun qarşısına barışıq üçün göndərilən heyətin başında da erməniləri nümayəndəsi dururdu. Heyətin müsəlman üzvlərini gedəcəkləri yerə çatmamışdan ermənilər qətl etmişdilər. Məhz belə bir məqamda genosiddən yaxa qurtarmaq naminə ilhaqqılığa meyl əmələ gəlmişdi. Əbdü Əfəndizadə (1872-1928) "Ya ölüm, ya Türkiyə" mənzuməsini yazmışdı:

**Ey nəbib övladın ordusu, Şeki şirvanə gəl!
Tiflisü Bakıvü şişə, Gəncəvü Səlyanə gəl!
Qafqazın hər guşəsində guş qıl, nalana gəl!
Hazırq biz siz gələrkən can verək sultana, gəl!
Səbrimiz daha tükəndi, durma gəl, şahənə gəl!
Yurdumuz düşmən əlində olmamış virana, gəl!**

Burada "Ya ölüm, ya Türkiyə", "Qafqaza dəvət" adlı mənzuməsindən gətirdiyimiz sitat Azərbaycan Cumhuriyyəti yaranandan sonra parlament üzvü seçilən əbdü (Abdulla bəy Rəşid bəy Əfəndiyevin qardaşı idi) Əfəndizadənin xalqına etinasızlığından deyil, 1918-ci ilin bir çox ziyalılarda ya-

gün millət ki, olub şövkətli sultanın, Hilalın haləsi qılsın əhatə türk övtanının. ... Qızılgül tək açıl, gül, gör ki, türkün şanlı ordusu Rivaqi-ərşə nəsim etmiş böyük Osmanlı ünvanının" şəkildə Ənvər paşaya müraciət etmişdir. Bütün bunlarla bərabər zaman və tarix göstərdi ki, Azərbaycan özünü idarə etməyə qadirdir, üstəlik Azərbaycan və Türkiyə "bir millət, iki dövlət" olaraq həmişə birləşirlər.

Elə ki, Azərbaycan Cumhuriyyəti quruldu, onda var olan dövləti qorumaq üçün turançılıq meylləri də gücləndi. Onda A.Şaiq 1918-ci ildə "marş" şeirində yazırdı:

**Birləşəlim, türk oğlu, bu yol millət yoludur.
Ünlə, zəfərlə, şanlı tariximiz doludur.
Yürüyəlim irəli, haydı, millət əsgəri!
Keçmişimiz şan, zəgər, durmayalım biz geri.
Haydı yola çıxalım!
Haqsızlığı yıxalım!**

Türk-müsəlman Şərqində qurulan ilk parlamentli respublika ədəbiyyata yeni mövzular, öyünməli və fəxr etməli nəsnələr gətirmişdi. Məhəmməd Hadi də "Cumhuriyyətin Azərbaycanda bərqərar olmasını.... bədii alqışlar və "əhrlər təranələr-lə" qarşılamışdı: "Azərbaycan hökuməti -növzadə", "Şühədayi -hüriyyətimizin ərvahinə ithaf", "Zəfəri - nəhayiyə doğru", "Əsgərlərimizə - könüllülərimizə", "Məfkureyalıyemiz" şeirləri ilə milli cəngavərlik ruhumuzu yenidən canlandırmışdı.

(ardı gələn sayımızda)

**Vaqif Aslan
Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Şəki bölməsinin sədri
ADPU-nun Şəki filialının baş müəllimi**